

УДК 37.015.11

КЛІМАТ ШКОЛИ І ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ: ТЕОРЕТИЧНІ РОЗДУМИ*

Беата Адріан

*Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині
вул. Гловацького, 17, 10-447 Ольштин, Польща*

Розглянуто проблему клімату у вищому навчальному закладі. Уточнено дефініцію нового в педагогіці терміна “клімат”, розкрито компоненти цього педагогічного явища.

Ключові слова: клімат, школа, вищий навчальний заклад, культура навчального процесу.

У нашому дослідженні маємо намір розглянути поняття, яке рідко вживається у педагогічній літературі, хоча й зрозуміле кожному в повсякденній мові, а саме поняття клімату.

Про кожне місце можна сказати, що в ньому відчувається певний клімат, який не завжди чітко виражений і визначений, але він неодмінно є. “Кожна організація формує свою культуру чи клімат” (D. Katz, R. L. Kahn, 1997). Отже, всюди, де наявне об’єднання людей, створюється характерна індивідуальність інституції (порівняймо А. Halpin, 1962; R. Moos, 1975), яка відрізняє інституції одну від одної. Клімат можна порівняти з повітрям: усі знають, що воно є, але коли ми пробуємо дати йому найпростіше визначення, то скажемо, що воно є і що ми ним дихаємо. Клімат – це те, чим дихає кожна організація, особливо школа, і зокрема вища школа. Цим повітрям дихає кожен член спільноти, це воно є причиною того, що ми відчуваємо себе в ній добре чи погано. Клімат – це те, що створюється у площині зв’язків між учасниками освітнього процесу (вчитель – учень; викладач – студент) та певною організаційною структурою, яку характеризує певне приміщення, інтер’єр, вбрання, територія, організаційні підрозділи, режим і правові структури. Клімат створює індивідуальність інституції, а також має вирішальне значення для авторитету школи та відрізняє один навчальний заклад від іншого. Клімат можна також порівняти зі здоров’ям організації. Школа, як і людина, може бути здорова чи хвора...

У педагогічній літературі дедалі частіше зазначається про клімат. Однак автори неохоче використовують визначення клімату, оскільки подати

© Адріан Беата, 2005

* З польської переклала Надія Заячківська

цю дефініцію – складне завдання. З огляду на це визначення відрізняються неоднорідністю, їх важко порівнювати, вони досить складні для розкриття явища з дослідницького погляду. Про клімат зазначають як про організаційну культуру (С. Argyris, 1958), настрій (W. Dobrołowicz, 1985), етнос (R. I. Arends, 1998), медіатор (M. Allodi, 2001), правила праці та життя (K. Konarzewski, 1998) або відображення явищ (L. Pytka, 1995). Найбільше нам імпонують ті визначення, які підходять до теми за описовим способом і намагаються подати повний список компонентів, з яких цей клімат складається. Дехто розглядає шкільний клімат як суб'єктивний образ явищ, що виникають у середовищі; індивідуальність організації, а в ній такі компоненти:

- діяльність і поведінка окремого члена організації;
- поведінка і діяльність усієї організації, організаційний порядок (L. Pytka, 1995).

Деякі науковці (H. G. Notappels, U. Meier, 1997) описують шкільний клімат шляхом переліку елементів, які його створюють. Шкільний клімат складається з двох елементів: культури навчального процесу і загального клімату. Кожен з цих двох елементів має особливі показники:

- культура навчального процесу:
  - стан шкільних приміщень;
  - зв'язок змісту навчання з життям;
  - орієнтація на учня у навчальному процесі;
  - шанс на успіх;
- загальний клімат:
  - добір відповідних педагогічних кадрів;
  - стосунки на рівні “ вчитель – учень”;
  - наявність обмежень;
  - прийняття спільних рішень;
  - стосунки на рівні “ учень – учень”;
  - офіційність у взаєминах.

У визначеннях часто наявна суб'єктивність як категорія, що описує клімат. У такий спосіб дослідники стверджують, що можна відчувати стільки кліматів, скільки є членів організації. З цього погляду клімат є сукупністю суб'єктивних спостережень, що стосуються виховних, організаційних ситуацій, наслідків подібної структури організації, стилю керування та інших чинників [1].

Визначення, яке, на нашу думку, є найбільш повним, розкриває складність компонентів, що вибудовують клімат. Воно належить М.-В. Аллоді (2001). За цією теорією клімат класу – це медіатор між фізичним середовищем, організаційними аспектами, характеристикою вчителя і характеристикою учнів, який формує стосунки між учнями та між учителем й

учнями (M. Allodi, 2001). Це визначення засвідчує, що клімат є результатом певних компонентів (середовища, організації, особистості вчителя і особистості учня), а одночасно впливає на відносини, які створюються між цими компонентами.

У педагогічних дослідженнях клімат трактують, передусім, як засіб для розкриття якості школи (quality of school), він посідає пріоритетне місце серед освітніх досліджень у США, Канаді, Швеції, Данії, Німеччині та ін. Дослідники клімату вивчають також зв'язки між якістю клімату і тим, що відбувається у школі. Насамперед досліджують зв'язок клімату школи з досягненнями учнів [5]. Стиль керівництва школою розглядають як найважливіший чинник, що створює клімат (K. Pepper, L. H. Thomas, 2002). Вивчають зв'язок між кліматом школи і відчуттям ефективності через призму вчителів і їхнє професійне задоволення [11], вплив поведінки вчителя на клімат класу (S. L. Harris, S. Lowery, 2002) тощо. Дослідники також вивчають діагностику клімату в зв'язку з наявністю насильства у школі [3; 4; 9].

На польському ґрунті клімат розглядають як діагностично-описову категорію виховних інституцій. Клімат дитячих будинків і навчально-виховних закладів вимірюють за допомогою шкал [8; 10]. Цікавою є також пропозиція дослідження клімату класу в аспекті спілкування. Мовний клімат класу досліджувала Д. Клус-Станьська (2000).

Найбільшу кількість досліджень з проблематики клімату проведено шляхом застосування кількісного методу, найчастіше за допомогою шкали, що вимірює окремі показники клімату, або анкетного опитування. Зокрема, в американських та канадських дослідженнях розроблено стандартизовані шкали для вимірювання клімату школи. Здебільшого це шкали для вимірювання клімату, що складаються з питань-тверджень (від 45 до 300). Відповіді подаються за чотири- чи п'ятиступінчастою шкалою Лікерта. Багата методологічна база досліджень кількісного типу засвідчує значення діагностики клімату школи в освітній політиці деяких держав. Клімат є дослідницькою категорією, яку також вивчають на підставі етнографічних досліджень, хоча дослідження цього типу досить рідко трапляються порівняно із дослідженнями, де застосовують статистичні методи. Застосовуючи етнографічні методи, клімат досліджують за спогадами, взаєминами між учителями або особами, які працюють у школі на керівних посадах (K. Pepper, L. H. Thomas, 2002, A. Kainan, 1994, S. J. Rosenholz, 1991). Рідко, але трапляються кількісно-якісні дослідження, в яких етнографічне спостереження і участь у житті школи доповнюються анкетним опитуванням [2] чи репрезентацією [2].

Яким може бути клімат навчального закладу? Терапевтичним, виховним, опікунським, контролюючим, обмежувальним, контролюючо-обмежувальним чи опікунсько-виховним [8]. Клімат також може бути

сприятливим або несприятливим [12], підтримуючим, творчим, проінноваційним, корисним, залучаючим [7], позитивним, негативним, правильним, неправильним, відкритим або закритим (А. Halpin, D. V. Croft, 1963; W. K. Hoу, 1997).

У процесі розгляду проблематики шкільного клімату виникає запитання, чим є сама інституція школи? Адже вища школа – це тільки різновид інституції школи. Школа є одним з базових контекстів розвитку молодшої людини. Вона є такою суспільною системою, яка пронизує суспільний (економічна, соціальна, політична, культурна структура), інтеракційний (стосунки на рівні “вчитель – учень”, навчання у школі, спілкування з ровесниками) та індивідуальний простір (досвід, позиція, знання, емоційні структури, пізнавальні здібності (К. J. Tillman, 1996)). Вищезазначена концепція трактує школу як засіб соціалізації, тобто процесу активного засвоєння людиною умов середовища. Школа є суспільним оточенням для індивіда. З огляду на це клімат є ідеальною категорією для опису мікросистеми школи. “Мікросистема – це зразки активності, ролей, міжособистісних взаємин, які стають особистим досвідом індивіда, що розвивається, з особливими фізичними, суспільними та символічними рисами, які стимулюють, сприяють або затримують залучення (особистості) до базової, поступово дедалі складнішої для неї взаємодії з найближчим оточенням, а також її активність у цьому оточенні” [13]. Вища школа є особливим різновидом школи. Учень у цій школі – це майже доросла людина, хоча вона ще підлягає процесу соціалізації. Вища школа як інституція є специфічним різновидом навчального закладу не тільки тому, що її учасником є доросла людина, але й тому, що вища школа більше від інших шкіл підлягає суспільному середовищу, задля якого вона функціонує. Як зазначає З. Квечінський, “в неоконсервативному дискурсі освіти трактують як знаряддя відбудови, закріплення і вдосконалення існуючої політичної системи, а школу – як інструмент пристосування людей до неї, а також для участі в існуючих суспільних та політичних структурах.” Вища школа особливо залежить від необхідності бути „інструментом пристосування”. Як визначити клімат вищого навчального закладу? Він є медіатором між фізичним середовищем, організаційними аспектами, викладачами вищої школи і студентами; формує взаємодію між академічним вчителем і студентами.

Як створити клімат, який би сприяв розвитку молодшої людини? На це запитання повинен дати відповідь кожен з учасників освітнього процесу, а також ті, хто створює його умови. Клімат завжди буде результатом наведених чинників. Кожному вищому навчальному закладу бажано сприятливих фізичних умов, належного матеріального становища, відповідної освітньої політики, відмінної організації, яка, зрештою, базується на фізичних і

політичних умовах, професорів, які були би науковими авторитетами і добрими педагогами, та студентів, які хотіли би ці умови використати для свого розвитку.

1. *Bratnicki M., Wyciślak M.* Klimat organizacyjny: pojęcie, mierzenie, badania i diagnoza // *Prakseologia*. 1980. № 76.
2. *Freiberg H. J.* Measuring School Climate: Let Me Count the Ways // *Educational Leadership*. 1998. September.
3. *Holtappels H. G., Meier U. G.* Schulgewalt im sozialökologischen Kontext der Schule. *Empirische Pädagogik*. 1997. № 11(2).
4. *Holtappels H. G., Meier U. G.* Gewalt an Schulen, Erscheinungsformen von Schulgewalt und Einflüsse des Schulklimas // *Die Deutsche Schule*. 1997. № 89.
5. *Hoy W., K., Tarter C. J., Bliss J.* Organization climate, school health, and effectiveness: A comparative analysis // *Educational Administration Quarterly*. 1990. № 26.
6. *Imants J. Van Zoelen A.* Teachers' Sickness Absence in Primary Schools, School Climate and Teachers' Sense of Efficacy // *School Organization*. Mar 95, Vol. 15.
7. *Pufal-Struzik I.* Atmosfera i klimat w organizacji jako czynniki stymulujące lub hamujące efektywność twórczych zachowań pracowników / *Myśl Psychologiczna w Polsce Odrodzonej. Efektywność działań człowieka*. Bańka A., Derbisz R. (red.). Poznań, 1993.
8. *Pytka L.* *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne i metodyczne*. Warszawa, 1995.
9. *Schmidt H.-L.* *Przemoc w szkołach niemieckich, problemy metodologiczne, wyniki badawcze / Agresja i przemoc w szkołach polskich i niemieckich*, Ostrowska K., Tatarowicz J.(red.). Warszawa, 1998.
10. *Sierankiewicz E.* *Opieka, wychowanie, terapia w domach dziecka*. Kraków, 1999.
11. *Taylor D. L., Tashakkori A.* Decision Participation and School Climate as Predictors of Job Satisfaction and Teachers' Sense of Efficacy // *Journal of Experimental Education*. Spring № 95. Vol. 63 Issue 3.
12. *Tatarowicz J.* Klimat społeczny szkoły – zdrowy czy chory? / *Zanim w szkole będzie źle... Profilaktyka zagrożeń*. Ostrowska K., Tatarowicz J. (red.). Warszawa, 1996.
13. *Wawrzyniak – Beszerda R.* Doświadczenia komunikacyjne uczniów w czasie lekcji // *Studium empiryczne*. 2002.

SECONDARY AND HIGHER SCHOOL CLIMATE: THEORETICAL REASONING**Beata Andrian***Varmin's'ko-Mazurs'ky University
Glovats'ky Str. 17, 10-447, Ol'shtyn, Poland*

The paper outlines the concept of climate in higher educational institution. It clarifies the new understanding of “climate” and considers its components.

Key words: climate, school, higher educational institution, educational culture.

Стаття надійшла до редколегії   05.03.2004
Прийнята до друку   23.11.2004